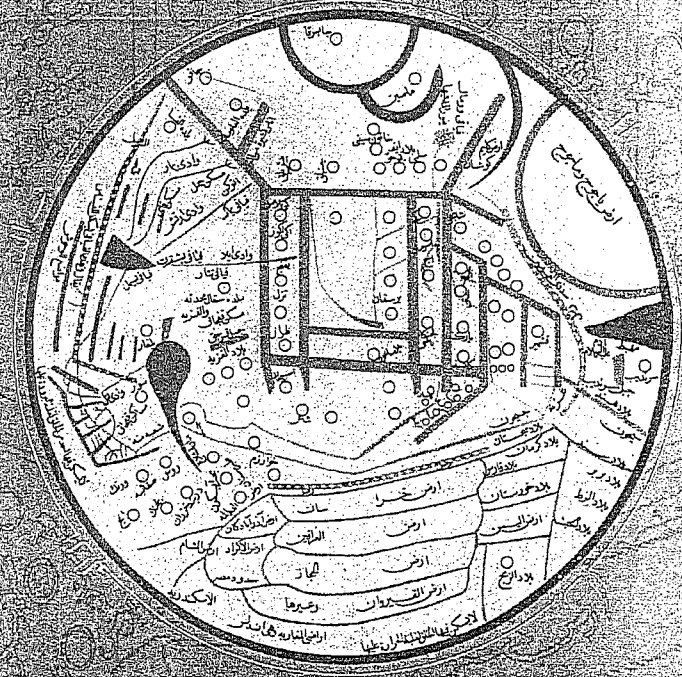

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE EDEBİYAT ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ KURULUĞU YAYINLARI 5

IV. ULUSLARARASI TÜRK DİLİ KURULTAYI BİLDİRİLERİ

II

24-29 EYLÜL 2000

9789751619006

Takım Fiyatı : 25,00 YTL.

Ayılık, 2007

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK DİL KURUMU YAYINLARI: 856/II

170528

IV. ULUSLARARASI TÜRK DİLİ
KURULTAYI
2000

II. CİLT

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	170528
Tas. No:	T 420.1 TÜRK D

ANKARA, 2007

5846 sayılı kanuna göre bu eserin bütün yayın, tercüme ve iktibas hakları
Türk Dil Kurumuna aittir.

Uluslararası Türk Dili Kurultayı (4:2000)
IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı, 2000. – Ankara: Türk
Dil Kurumu 2007.

2.c.; 24 cm.- (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Türk Dil Kurumu Yayınları; 856/II)

ISBN: 975-16-1900-9

1. Türk Dili, Toplantılar I. k.a. II. Seriler

410.6

ISBN: 975-16-1900-9

Baskı Sayısı:1500

Baskı: Türk Hava Kurumu Basımevi İşletmeciliği - ANKARA
Tel: (0312) 341 90 60

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

İÇİNDEKİLER

DÖRDÜNCÜ ULUSLARARASI TÜRK DİLİ KURULTAYI AÇIŞ KONUŞMALARI

Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Dördüncü Uluslararası Türk Dili Kurultayı'na Dil Bayramı İçin Gönderdiği Kutlama Yazısı	XIII
Devlet Bakanı Ramazan Mirzaoğlu'nun Dördüncü Uluslararası Türk Dili Kurultayı'nı Açış Konuşması	XV
Atatürk Yüksek Kurumu Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural'ın Dördüncü Uluslararası Türk Dili Kurultayı'nı Açış Konuşması	XIX
Türk Dil Kurumu Başkanı Prof. Dr. Ahmet Bican Erçilasun'un Dördüncü Uluslararası Türk Dili Kurultayı'nı Açış Konuşması	XXV

DÖRDÜNCÜ ULUSLARARASI TÜRK DİLİ KURULTAYI BİLDİRİLERİ

Ceval KAYA	Çocuk Dilindeki <i>Atta</i> Kelimesi Üzerine	1015-1018
Süleyman Turduyevič KAYIPOV	Kırgız Terminologiyasının Azırcı Abalı	1019-1024
Zeki KAYMAZ	Türkçede Soru Yapma Şekilleri ve Anlam Özellikleri	1025-1048
Zeynep KERMAN	Türk Dilini Konu Alan Şiirler Üzerine Bir Deneme	1049-1058
Хусайынов К. III. (KOBAY KHUSAİNOV)	ТҮРКІ ТИДЕРІНДЕГІ ТҮБІРЖАСАМНЫ МЕТАТЕЗАЛЫ ТӘСІП ЖАЙЫНДА	1059-1064
Fatih KIRIŞÇIOĞLU	Kuzey-Doğu Türk Lehçelerinde Hâl Eklerindeki Varyantlaşma	1065-1068
С. Г. Кляшторный – (Sergey G. KLYAŞTORNTY)	НОВЫЕ ОТКРЫТИЯ ДРЕВНЕТЮРКСКИХ РУНИЧЕСКИХ НАДПИСЕЙ НА ЦЕНТРАЛЬНОМ ТЯНЬ-ШАНЕ	1069-1074
Timur KOCAOĞLU	Gaspıralı İsmail Bey'den Mustafa Çokayoğlu'na Ortak Türk Yazı Dili Çabaları	1075-1082
Zeynep KORKMAZ	Bağlaçlar ve Türkiye Türkçesindeki Oluşumları	1083-1090

Fikret TURAN	On Altıncı Yüzyıl Osmanlıcasında Argo: Niksârîzâde ve Entelektüel Hayatın Eleştirisi "Nefsü'l-Emr-Name" İsimli Eseri	1825-1834
Zikri TURAN	Türkçenin Yapım ve Çekim Düzeninde Yer Alan Eklerin Sınıflandırılması Nasıl Olmalıdır?	1835-1844
Haşım TURDİ	Ujghurların Jazı Deghishtirme Meselesi	1845-1852
Vahit TÜRK	Türk Din Tarihinde Din Türkçesi ve Atabetü'l-Hakayık Örneği	1853-1862
Mustafa UĞURLU	Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliği	1863-1870
Flora Ahmad-URMANÇE	Tatar Halkının Kitabî Destanları	1871-1874
Ceyhun Vedat UYGUR	İsimden Fiil Eki +La-, +Le- Ekinin "Vasıftan/Nesneden Uzaklaşma, Anıma" Fonksiyonu Üzerine	1875-1880
Ahat ÜSTÜNER	Türkçede Fonetik Pekiştirmeden Kaynaklanan Ünsüz İkizleşmeleri	1881-1892
Kerime ÜSTÜNOVA	Cümle Çözümlmelerine Farklı Bir Yaklaşım	1893-1906
Ertuğrul YAMAN	Özbek Türkçesinde Tamlayıcı-Fiil İlişkisi Ve Bazı Hâl Eklerinin Farklı Kullanılması	1907-1920
Nikolay YEGOROV	Древнейшие индоевропейские (индоиранские и восточноиранские) лексические заимствования в пратюркском и проблемы ранних этапов этнолингвогенеза огузов (протобулгар)	1921-1944
Muhammet YELTEN	Thesaurus Linguarum Orient Alium, Turcucae Arabicae, Parsicae Lügat Kitapları ile Tanınan Polonyalı Şarkiyatçı Meninski, François de Mesgnien (1623-1698)	1945-1954
Dursun YILDIRIM	Qam Böri Oğlu Bamıs Börük (Qam Böre Oğlu Bamıs Börek) Boyunda Sorunlar ve Çözümlmeler	1955-1988
Faruk YILDIRIM	İnternette Söyleşi (Chat) Dili	1989-2010

Naciye YILDIZ	Türk Destanlarında Başlangıç ve Bitiş Kalıpları Türk Destanlarında Başlangıç Kalıpları	2011-2024
Osman YILDIZ	Miftâhu'n-Nücüm ve Dil Özellikleri	2025-2042
Özlem DENİZ-YILMAZ	Teorik Türk Gramerinden: Fiilin Eylemi Adhıklaştırma (Eylemsi) Ulamı Üzerine	2043-2048
Engin YILMAZ	Türkiye Türkçesinde İkili Çatı Sorunu ve Bunun Öğretimi ile İlgili Meseleler	2049-2082
Berdak YUSUF	Türkçe ve Özbekçede "Yalançı Eş Değerler"	2083-2088
Ferit YUSUPOV	Tatar Dialekt Dilini İnceleme Tecrübesi	2089-2092
Nuri YÜCE	Bir Yazmanın Yayımındaki Bazı Eksikler	2093-2102
Mirfatih ZEKİYEV	İskitlerden Kalmış Bazı Kelimelerin Türkçe Etimolojisi	2103-2106
Ahmet BURAN	Türkçede ve Türkiye Türkçesi Ağzlarında S/Ş Meselesi	2107-2112

SONUÇ

Yaptığımız detaylı çalışma göstermiştir ki, Miftâhu'n-Nücûm, hemen hemen bütün dil özellikleri ile Eski Anadolu Türkçesi'nin klâsik bir ürünüdür. Sadece, bağlama zarf-fiili -(y)İ4 ekinde bir farklılık göze çarpar. Eski Anadolu Türkçesi'nde ekin ünlüsü sürekli yuvarlak iken, eserde bazen ünlü yuvarlak bazen de düz olabilmektedir. Metinde 20 kere geçen bu ek, 8 kere yuvarlak -(y)Up; 12 kere düz -(y)Ip şeklindedir.

TEORİK TÜRK GRAMERİNDEN: FİİLİN EYLEMİ ADLIKLAŞTIRMA (EYLEMSİ) ULAMI ÜZERİNE

Özlem DENİZ-YILMAZ*

Bu tebliğin amaçlarından biri, Prof. Dr. Viktor G. Guzev tarafından geliştirilmiş olan «ikincil temsil etme» kavrayışını¹ Türkiye Türkçesi'nin (TT'nin) olgularına dayanarak kendi tebliğinde değindiğinden daha ayrıntılı şekilde açıklamaktır.

1. Hem adlıkların (yani isim; sıfat, zarf, sayı adı, zamir ve predikatiflerin), hem de fiilin çekimleyici ulamları araştırıldığında şu neticeye varılır: ulamları oluşturan şekillerin çoğu, dünya unsurlarının ya (1) bağıntılarını (hâl, çatı şekilleri gibi), ya da (2) niteliklerini (çokluk, kılınış şekilleri gibi) karşılar. Bunlardan başka (3) leksemelerin birincil anlamlarını ikincil anlam niteliğinde ileterek *nesne*, *nitelik* veya *belirteç* (sirkonstans) imgelerinde temsil eden ulamlar da vardır. Fiil alanındaki bu üçüncü tip kategoriye TT gramerlerinde *fiil ismi (matar)*, *sıfat-fiil*, *zarf-fiil* ve bunları kapsayan *fiilimsi* terimi eriyle adlandırılan fiil şekilleri girer.

İkincil temsil etmenin özünü açıklamak amacı ile şu fikir yürütme yapılabilir: örnek olarak *dinlemek*, *okumak* ve *yazmak* fiilleri ele alırsa, her birinin anlamının birincil (anlam) olduğunu kabul edebiliriz. *Öğrenci dinliyor / okuyor / yazıyor* anlatımlarında fiillerin her biri, kendi birincil anlamını temsil eder; örneklerde söz konusu üç öğrenciyi birbirinden ayırt etmek istersek, yaptıkları eylemleri nitelik olarak göstermeye ihtiyaç duyarız ve *dinleyen / okuyan / yazan öğrenci* gibi öbekleri kurarız. İşte başvurduğumuz bu dil aracı, «kendisinde sıfat ve fiil niteliklerini birleştir en fiil şekli»² olan sıfat-fiil, yani ortaçtır.

Sayın Prof. Dr. Zeynep Korkmaz'a göre ortaç, fiilin anlamını sıfatlaştırır. Kanaatimizce, «sıfatlaştırır» ifadesinin yerine, «nitelikleştirir» dersek, hem yeni bir leksemin, yani sıfatın üretilmediğini belirtmiş, hem de anlam alanında

* Dr. Özlem Deniz-Yılmaz, St. Petersburg Devlet Üniversitesi Doğu Fakültesi Türk Filolojisi Bölümü Öğretim Görevlisi, St. Petersburg.

¹ В. Г. Гузев, «Система именных форм тюркского глагола как морфологическая категория: на материале староанатолийско-тюркского и турецкого языков», *Turcologica*. К семидесятилетию академика А. Н. Кононова, Отв. ред. С. Г. Кляшторный, Ю. А. Петросян, Э. Р. Тенишев, Ленинград, 1976, с. 56-64; Очерки по теории тюркского словоизменения: глагол: на материале староанатолийско-тюркского языка, Ленинград, 1990, с. 23, 115-130.

² Z. Korkmaz, *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Ankara, 1992, s. 132.

gerçekleşen süreci daha isabetli yansıtmış oluruz, Bir ortaç, nihayet nitelik dile getirir. Aynı zamanda ortaç, fiil şeklidir; *fiil* ise, *eylem ve eylem olarak algılanan her türlü, dünya olayım karşılayan leksemdir*. Dernek ki, fiil, ortaç şeklinde kullanılarak hem eylem, hem de nitelik ingelerini iletir. Bu çıkartım doğru, kabul edersek, bu iki anlam (imge) arasındaki bağıntıyı açıklığa kavuşturmak gerekir. Bu bağıntı, iki şekilde formüle edilebilir: 1) içeriği eylem olan nitelik anlamı; 2) nitelik; imgesinde gösterilen, yani «nitelikleştirilmiş» eylem anlamı. Bu iki ifade, zaten aynı durumu yansıtır, ama ortacın sıfat ve fiil mahiyetine sahip olduğu geleneksel savına aykırı düşmeyerek bunu geliştirir. Vardığımız sonuca dayanarak *ortaç, nitelikleştirilmiş eylemi karşılayan fiil şekli* olarak tanımlanabilir.

Ortaç, fiilin birincil olan eylem anlamını, ikincil anlam olan nitelik imgesinde takdim eder ve böylelikle ikincil temsil etme işlevini görür. Bu bakımdan ortaçlar, fiilin ikincil temsil etme araçlarının, yani ulamlarının tipik bir örneği olarak telâkki edilebilir. Aşağıda görüleceği üzere, Türkçede fiilin diğer fiilimsileri açıkladığımız kavrayış açısından ele alınırsa, bunların tarif edilene benzer tanımları ortaya çıkar.

2. Burada ilk önce terminolojik tercihlerimizi belirtmeyi yerinde buluyoruz. Türkiye'de yayımlanmış olan dilbilim eserlerinde şimdilik terminolojik mutabakat hüküm sürmediği için her dilci, tercih ettiği terimleri açıklamak zorunda kalıyor. Bu çalışmamızda yukarıda sıraladığımız terimlerin yerine, Türk dilcilerine dünya dilbilimini tanıtımda büyük katkıları bulunan Prof. Dr. Berke Vardar'ın yönetiminde çalışmış olan dilcilerin geliştirdikleri ve son zamanlarda en çok (örneğin, Prof. Dr. Doğan Aksan tarafından) kullanılan *eylemlilik, ortaç, ulaç* ve *eylemsi* terimlerini kullanmayı yeğliyoruz. Bunlara koşut olarak tanıtılan kavrayışa dayanan *fiilin isimsi şekli, fiilin sıfatı şekli, fiilin sıfatı-isimsi şekli, fiilin zarf sı şekli ve fiilin adlık şekli* terimlerinden de yararlanacağız.

3. Türkçede fiilin adlık şekillerinin önemi, şu hususlara dayanır: 1) bu şekiller, Türkçenin temel şekilbilim vasıflarından biri olan ve onu Hint-Avrupa dillerinden farklı kılan gayet gelişmiş, karmaşık anlamlı, çok üyeli morfolojik bir ulamı meydana getirirler; 2) sözü edilen şekiller, söylev (söz) düzeyinde gereken ölçüde genişletilebilen anlatım öğeleri niteliğinde kullanılarak Türkçenin, Hint-Avrupa dillerine özgü ulama ile tamlama bağlaçlarına yapısal gereksinimine ve de Hint-Avrupa tipi yan tümcelerine muhtaç olmasına meydan vermezler (bu özellik, Türkçenin temel sözdizimi niteliklerinden biridir).

4. Yukarıda açıkladığımız görüş açısından fiilin bütün adlık şekilleri, ikincil temsil etme araçları olarak nitelenmektedir:

4.1. *Eylemlilik (fiilin isimsi şekli)*. Fiilin ikincil temsil etme aracı olarak *eylemlilik, eylem! nesne (varlık) imgesinde gösteren, başka, bir deyişle, eylemi nesneleştirilmiş biçimde karşılayan şekildir*.

Yukarıda örnek verdiğimiz *oku- fiilinin okumak, okuma, okuyuş, okumaktık* şekilleri birer eylemliktir. *Nesne karşılayan isimlerin* akrabası olan bu şekillerin, tipik isim (çokluk, iyelik, hal, adlık yüklemliği) ulamları şekillerinde ve ismin sözdizimi (adlık yüklemi, özne, tümleş, belirteç ve isim tamlamalarında belirten yahut belirtilen) görevlerinde kullanılırken bile aynı zamanda fiil kaldığını, yani isim değil, fiil kelime şekillerine, fiil çekimi, alanınaai olduğunu şu olgular ispat eder: 1) bu şekillerin işlek çatı şekillerinde ortaya çıkma yetisi (*okutmak, okunma, okutulmuş*); 2) olumsuzluk, yetersizlik ve yeterlilik statüsü şekillerinde işleme yetisi (*okumamak, okuyamayış, okuyabilme*); 3) bileşik fiil (poliverbal) yapılarında işleme yetisi (*okuyuvermek, okumaz olma, okumakta olma* vb.); 4) fiil gerektirmesini koruması (*Mekub(u) okumak*) (*oku-* fiilinin gerektirmesi, *-(y)İ* yüklem hâli şeklidir) ve 5) fiilin bu şekillerde işleyerek kendi temel eylem anlamını yitirmemesi; oluş, kılış, durum gibi olayları da eylem olarak karşılaması.

Sıraladığımız deliller, yalnız eylemlige değil, aşağıda ele alacağımız fiilin diğer adlık şekillerine de aynı derecede aittir.

Özetle, dilimizde *Sizin gelmenizi istiyoruz* benzeri bir anlatım kurduğumuzda fiilin karşıladığı eylemi nesneleştirip varlık imgesinde ifade ederiz.

4.2. *Sıfatı-isimsi şekil (SİŞ)*. Türkologların çoğu tarafından geleneksel olarak ortaç (sıfat-fiil, partisip) diye yorumlanan, TT'nde *-DİK, -(y)EceK, ~(y)Esİ*, diğer Türklerde ise, *-gEn* ekini içeren bu şekiller, tipik bir Türk dili aracıdır. Tanımını yukarıda verdiğimiz ortaçtan farklı olarak SİŞ, eylemi yalnız nitelik değil, nesne imgesinde de temsil etmeye muktedir fiil şeklidir. Başka bir deyişle, *SİŞ, bildirişim gereksinimi olduğunda eylemi geçici olarak (1) nesneleştirilmiş veya (2) nitelikleştirilmiş biçimde karşılayabilen fiil şeklidir*. *Okuduğunu söyledi* örneğinde SİŞ, isimsi şekil olarak kullanılarak *oku-* eylemin nesneleştirilmiş biçimde ifade eder; *Ok uy aç ak kitabım yok* örneğinde ise, SİŞ, sıfatı şekil olarak işleyerek aynı eylemi nitelikleştirilmiş biçimde iletir.

Burada bilginleri sık sık yanıtlan bir hususu açıklamayı yerinde buluyoruz: ortacın da isimsi kullanımının bulunduğunu. *Gelenleri tanıyorum* anlatımında ortaç, isimleşmiş görünür ve böyle geçici kullanım, ortacın SİŞ'le karıştırılmasına yol açabilir. Oysa ortaç, SİŞ'ten farklı olarak, hiçbir zaman nesneleştirilmiş eylemi karşılamaz, yalnız yukarıda verilen örnekten de anlaşılacağı üzere akrabası olduğu sıfatlar gibi, niteliğin taşıyıcısı olan nesneyi geçici olarak dile getirir. SİŞ ise, bu alanda iki işlevlidir: (1) *(Y a z d ı ğ ı n ı d e ğ i l ,) o k u d u ğ u n u s ö y l e d i* anlatımında sadece nesneleştirilmiş eylem (*yazma ve okuma* eylemleri) iletilmiştir, (2) *(Ne) o k u d u ğ u n u b i l i y o r u m* tümcesinde ise, konuşanın dikkati nesneleştirilmiş eyleme değil, okunan nesneye (kitaba, gazeteye vb.) kaymış, anlatımda somut bir nesne kastedilmiştir. Görüldüğü üzere, akrabası oldukları sıfatlar gibi, niteliğin taşıyıcısı olan varlığı geçici olarak karşılayabilme yetilerinden dolayı isimsi

kullanım alanında ortaç bir, SİŞ ise iki işlevlidir ve bu bakımdan ortaça SİŞ özdeş sayılamaz.

4.3. *Ortaç (fiilin sıfatsı şekli).* Belirtildiği üzere, *ortaç*, *eylemi ikincil olarak nitelikleştirilmiş biçimde temsil eden fiil şeklidir.* TT'nde *-m İ ş*, *-(E/İ)r* (olumsuz şekil, *-mEz*) ve *-(y)En* eklerini içeren şekiller, ortaç ulamını oluşturur. Bu şekillerin dilimizdeki özelliği, anlamında fâillik (edenlik) anlam birimciğinin (seminin) bulunmasıdır. *O k u y a n öğrenci* öbeğini doğal, fakat *Okuyan oda* öbeğini olanaksız kılan bu sem, ortacı sıfatsı kullanımdaki SİŞ'ten ayıran husustur. *Okuyacak oda* örneğinde olduğu gibi, SİŞ, edenlik seminden yoksun olduğundan nesne ile nitelikleştirilmiş eylem arasındaki (edenlik bağıntısı da dahil olmak üzere, örneğin, *Okuyacak öğrenci* öbeğindeki gibi) bağıntı tiplerine büyük ölçüde kayıtsızdır.

4.4. *Ulaç (fiilin zarfı şekli).* Yukarıda ele aldığımız üç ulam gibi, ulaç ulamı da ikincil temsil etme araçlarından biridir. Bu kategoriye oluşturan sayısı 60'ı aşan TT *ulaç* şekillerinden her biri, *eylemi belirteç (sirkonstans) imgesinde ileten, diğer bir deyişle, eylemi belirteçleştirilmiş³ biçimde karşılayan fiil şeklidir.*

Dış dünyadaki bir olay olarak belirteç, herhangi bir olaya eşlik eden olay niteliğinde anlaşılırsa, anlamı belirteç olan her bir ulamın karşıladığı anlatılan,⁴ başka bir fiilin karşıladığı anlatılana bağlı olduğundan, ulaç anlamı, «taksis» anlamı olarak tanınır. R. Jakobson'un görüşüne göre, «*taksis, bildirilen olguyu diğer bildirilen olguya bağıntısına göre ve [anlatımın ilettiği] bildirinin olgusuna kayıtsız kalarak karakterize eder*».⁵ Bu bakımdan her bir ulaç anlamı, görelidir ve her bir ulaç, taksis aracıdır.⁶

Belirtilenlerden anlaşılacağı üzere, ulaç topluluğuna bizce, yalnız *-(y)İp*, *-(y)ErEk*, *-(y)E*, *-(y)İncE*, *-ken* gibi yalın oluşumlar değil, *-mEdEn önce*, *-DİĞİ*

vakit, *-DİĞİndEn dolayı* vb. bileşik oluşumlar da dahildir. Teorik dilbilim açısından Türkçede mevcut olan ve belirteç anlamlarına sahip *-Dİ-mEdİ*, *-(E/İ)r* *-mEz*, *-Dİ mİ* gibi bitimli (finit, nihaî) şekiller de, dikkate değerdir. Hint-Avrupa dillerinin malzemesine dayanan dilbilimdeki en yaygın ve yerleşmiş görüşe göre, ulaç, bitimli olmayan fiil şeklidir. Sıraladığımız bu sirkonstans anlamlı bitimli şekiller, ulaç topluluğuna dahil olmakla beraber, bir taraftan bu görüşe aykırı düşer, diğer taraftan ulacın özünün eylemi belirteç olarak göstermekten ibaret olduğu görüşümüzü tasdik eder., Başka bir deyişle, bir şeklin ulaç olması, için bitimli olup olmaması., önemsiz sayılmalıdır.

5. *Sonuç.* Diğer Türklerin dillerinde bulunan infinitif şekilleri. (Çuvaşçada *-ma*; Altayca, Başkurtça, Tatarca, Yakutçada *-rga*; Gagavuzca, Kumukçada *-māgal-maa* gibi şekiller) istisna olmak üzere, TT'nde fiilin adlık şekilleri şu dört öbekte toplanır: 1) eylemlilik, 2) sıfatsı» isimsi şekil, 3) ortaç ve 4) ulaç. Her bir öbek, bir ortak: anlama sahip birkaç şekli kapsayan birer ulamdır. Bu dört kategorinin her şekli., eylemi ya nesne, ya nitelik ya da belirteç, sirkonstans imgesinde temsil etmeyi sağlayan morfolojik araçtır., Nesne, nitelik ve belirteç imgeleri ise, adlıklar olarak adlandırılan isim, sıfat ve zarf leksem (kelime) türlerinin sınırlandırıcı ve her birinin temelinde bulunan birer anlamı olduğundan, eylemi bunların imgelerinde temsil etme sürecine «eylemi adlıklaştırma» adı verilmiştir. Söz konusu dört ulam, anlamlarının bir türden olmaları sayesinde daha kapsamlı genel bir kategori olan «eylemi adlıklaştırma ulamı»nu teşkil eder.

³ Almancası, *Umstand*; Fransızcası, *circonstance*; İngilizcesi, *circumstance*; Latincesi, *circumstantia*; Rusçası, обстоятельство leksemelerince ifade edilen kavrama TT sözlüklerinde karşılık olarak «keyfiyet, hal ve şartlar, şart, durum vb.»; dilbilim sözlüklerimizde ise, «zaman, yer, koşul, neden vb.» (Berke Vardar), «zaman, ölçü, niteleme, yer, yön» vb. (Zeynep Korkmaz) verildiğine göre, TT'nde bütün sıraladığımız kelimelerin anlamlarını kapsayan genel anlama sahip, hem de terim niteliğinde kullanılabilen bir kelimeyi bulmak zordur. Böylesi bir genel anlamı karşılamada en elverişli olabilecek leksem, kanaatimizce, *belirteçsin*. Bazı dilcilerimiz tarafından *belirteç* ve *belirteçleştirme* terimlerinin kullanılmış olması, ve de bunların kullanış yöntemi, yukarıda belirttiğimiz kavramı iletmeye müsait olduklarını gösterir. Örneğin bkz. B. Vardar, N. Güz, E. Huber ve diğerleri, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, 2. baskı, İstanbul-Ankara-İzmir, 1998, s. 208, *tümleyen* madde başı; D. Aksan, *Anlambilim. Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Ankara, 1998, s. 200, 201, 203.

⁴ *Anlam* ile *anlatılan* arasında ayırım gözetiyoruz. *Anlam*, bildirişim için intibak ettirilmiş, dil içine alınmış, yani dilleşmiş, bir dil imi ile sabit ilişkide bulunan, herhangi bir dünya unsurunun yansımaları olan soyut bir imge, dilin birimi olan monemin gösterileni; *anlatılan* ise, bildirişim eyleminde bildirilen dil dışı, dil içine alınmamış, yani dilleşmemiş soyut düşünme imgesi veya imgeleri topluluğu, başka bir deyişle, bildirişim eyleminde ifade edilen düşünme içeriğidir. Bkz. F. II. Г. П. Мельников, Системология и языковые аспекты кибернетики, Москва, 1978, с. 253-258, 267-290.

⁵ Р. О. Якобсон, «Шифтеры, глагольные категории и русский глагол», Принципы типологического анализа языков различного строя, Москва, 1972, с. 101.

⁶ АН СССР, Теория функциональной грамматики. Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис, Ленинград, 1998, с. 234-238.